

Egy falu története a szájhagyomány és más helyi források alapján

1

Az iskolai oktatásban és az iskolán kívüli közművelődési munkában egyaránt szükséglet mutatkozik a helységek történetére vonatkozó adatok belső használatra szolgáló, korszerű összefoglalására. Ennek a szükségletnek az újabb szakirodalmat kiaknázó, igényes kielégítése szép feladatot kínál a helytörténet amatőr művelőinek, annál is inkább, mivel e munka elvégzését nehezen lehetne külső szakemberekre hárítani.

A levéltári forrásanyagra támaszkodó monográfikus feldolgozás már sokkal több előmunkálatot, nagyobb szakmai felkészültséget igényel, s általában csak szaktörténész irányításával s a különböző szakterületek kutatóinak bevonásával, kollektív munkaként oldható meg kellő színvonalon.

Nem kis számban akadnak azonban olyan települések, ahol helyben vagy a környéken megközelíthető környéken gazdag, még ki nem aknázott történeti forrásanyag áll a helytörténet bűvárainak rendelkezésére. A kellő érzékű és felkészültségű helyi kutató e források kiaknázásával nemcsak az említett helyi szükségletet elégítheti ki, hanem hiányt póló tudományos eredményekkel is gazdagíthatja egész helytörténetünket.

Módszertani összeállításunk az ilyen, szűkebb vagy tágabb értelemben helyi forrásokra támaszkodó tanulmányok, pályamunkák megszületését kívánja segíteni.

2

A cél nem az, hogy a köztörténetnek a falu területén lejátszódó eseményeit soroljuk fel, hanem hogy a falu (mezőváros) népe sorsának és munkájának változásait nyomon kövessük ki, amelyek természetesen szorosan összefüggnek a nemzet és táj sorsával. Azt kell összegyűjtenünk, amit csakis helyi forrásokból lehet megismerni. *Kutatómunkánk fő forrásai:* a) a néphagyomány és b) a helységben található kézíratos feljegyzések legyenek. Ha a kiválasztott faluban nem is áll rendelkezésünkre jelentősebb írásos forrásanyag, a néphagyomány, a szóbeli emlékek kellő kihasználásával ezek híján is értékes és tanulságos történeti összeállítást hozhatunk létre.

Irott forrásaink lehetnek a helyi egyházak által őrzött anyakönyvek, egyházi jegyzőkönyvek, az egyházlátogatási jegyzőkönyvek (canonica visitatio), a plébániák évkönyvei (historia domus), az egyházi személyek javadalmazását megállapító ún. díjlevelek, a számadáskönyvek, vagyonszámok és más iratok.

A községi irattárakban különösen a régi térképek, földkönyvek (telekkönyvek), a községi jegyzőkönyvek s az esetleg fennmaradt régi okiratok. A községre vonatkozó földesúri levéltárak oklevelei, térképei, a jobbágyszolgáltatásokra vonatkozó feljegyzései (urbárium, jobbágynévsorok, úriszéki ítéletek), peres iratai, gazdasági feljegyzések stb.

Igen értékesek a különféle egykori közbirtokosságok (hegyközségek, erdő közbirtokosságok, legeltetési társulatok) jegyzőkönyvei és egyéb iratai, melyek többnyire az egykori közbirtokossági funkcionáriusoknál találhatók.

Sok esetben — különösen az egykori nemesi községekben — meglepően gazdag, több nemzedéken át őrzött iratanyag (adásvételi szerződések, végrendeletek stb.) található a paraszteszaládok birtokában is.

A táj és a település eredeti képeről és változásairól a történeti emlékezés mellett a régi térképek és a földrajzi nevek adnak felvilágosítást. A természeti környezet változása szorosan összefügg az életforma módosulásával. A fenti források alapján megrajzolhatjuk, hogy milyen szerepe volt a lakosság megélhetésében a zsákmányoló- és a termelő gazdálkodásnak (gyűjtögetés, halászat, vadászat, állattartás, földművelés), hogyan változott a különböző gazdálkodási ágak jelentősége az idők folyamán, ezzel kapcsolatban hogyan alakult a határ használata és képe (vízszabályozás, erdőirtás, legelőfeltörés). Ez — egyéb kiegészítő kereseti lehetőségek (fuvarozás, piacozás, más vidéken vállalt idénymunkák stb.) figyelembe vételével — egyúttal a gazdasági műveltség képét mutatja meg.

Különös gonddal kell vizsgálnunk a birtokviszonyok alakulásának múltját, elsősorban a jobbágyfelszabadítást (úrbériség megszüntetése) és következményeit. A megjelölt helyeken található, úrbériségre vonatkozó anyagból, valamint a régi határtérképekről és a szájhagyományból a lehetőség szerint meg kell állapítani az úrbéri földek önálló kisbirtokká válásának körülményeit (az újonnan alakult kisbirtokok száma, nagysága, holdankénti váltásösszege, a közlegelők és a közös erdők sorsa, a termelés irányának megváltozása, pl. a gabonatermelés növekedése az állattenyésztés rovására, a kevésbé tehető gazdák és a földnélküli zsellérek átalakulása törpebirtokos vagy birtoktalan napszámoszá). Figyelmet kell fordítanunk a szomszéd község határáról vagy más idegen helyről történt birtokszerezésre is. (Ezt a község telek- és adókönyveiből állapítjuk meg.)

Vázolnunk kell a helybeli háziipar, kereskedelem és közlekedés múltját és a falu életében elfoglalt gazdasági jelentőségét is.

A földrajzi neveknek nemcsak a település és gazdaságtörténeti kutatás tekintetében van jelentőségük, hanem néprajzi, nyelvi stb. szempontból is, ezért a község belső területének (falurészek, utcák, nevezetes épületek) és határának összes helynevével össze kell gyűjteni a hozzájuk fűződő hagyományokkal együtt, térképvezetéseken is megjelölve fekvésüket. A földrajzi nevek gyűjtésekor figyelemmel kell lennünk a telekformák sajátosságaira és módosulásaira is. (Két-beltelkes település, kerítés, a telek részei, a lakóház és az épületek elhelyezése, a jellemző gazdasági épületek: pl. ól, göré, verem; közös birtoklás).

A település és a népesség múltjára vonatkozóan a község határából előkerülő hiteles régészeti leletek is értékes adatokat szolgáltathatnak.

A lakosság származására és összetételére vonatkozóan a népi történeti tudat, valamint a magyar és idegennyelvű helynevek tanúsága mellett különösen a családnevek szolgálnak használható adatokkal. A családnevek helyi hovatarozása, valamint az, hogy milyen földrajzi területre és nemzetiségre utalnak (pl. Erdélyi, Orosz stb.) továbbá, hogy az ország mely részén fordulnak elő nagy számban, világot vet a népesség származására.

A helyi családok régiségére, esetleg beköltözésük időpontjára és körülményeire a családi hagyományokból kapunk felvilágosítást. Természetes azonban, hogy a családi hagyományt lehetőleg az írott forrásokkal (oklevelek, anyakönyvek) is hitelesítsük.

A lakosság népesedési és népmozgalmi viszonyainak vizsgálatánál (népszaporodás, házassági terület, belső vándorlás) elsősorban az anyakönyvekre kell támaszkodnunk. Közjogi helyzetük (jobbágyág, kiváltságok, bocskoros nemese) a gazdasági és a társadalmi fejlődés tekintetében is döntő jelentőségű. Ennek tehát minden írásos és szájhagyományban élő emlékét össze kell gyűjtenünk. A társadalmi viszonyok (társadalmi rétegek, munkaviszonyok, öntudat, keveredés) történeti alakulásának vizsgálatára különös gondot kell fordítanunk, mindenütt keresve a változások okait.

A falunak a köztörténelem eseményeibe való bekapcsolódásánál (pl. tatarjárás, szabadságharc stb.) igyekezzünk arra is adatokat szerezni, hogy népünk hogyan ítéli meg a történelmi eseményeket, és mennyit ismert meg a nemzet történetéből. Annak megállapítására is törekedjünk, hogy ezek a történeti ismeretek honnan származnak. A történelmi eseményekkel és személyekkel kapcsolatos elbeszéléseket, emlékeztetéseket (pl. a háborúban való részvétel), mondákat, legendákat, dalokat (balladákat), hiedelmeket, szólás-mondásokat is gondosan gyűjtjük össze.

A falu művelődéstörténetét a szellemi néphagyomány és a helyi egyházi (iskolai) viszonyok alakulásával kapcsolatban vizsgáljuk. Igyekezzünk megállapítani hogy a hagyománytartás — néphit, népszokások, gazdálkodási módok stb. területén — milyen mértékű, illetve mikor és milyen okok következtében gyengült meg a falu népe (a

társadalmi csoportok) körében. Mennyire hittek és hisznek természetfölötti lényekben és erőkben; mi volt és mi ma a babona és varázslás jelentősége életükben; hogyan alakult a különböző népszokások gyakorlása és jelentősége az idők folyamán? Mi foglalkoztatja a népet szellemileg; mennyire élt a mese, a dal, a tánc, a diszítőművészet (pl. himzés, faragás) mint művészeti megnyilatkozás a múltban, és mennyire él a jelenben? Milyen olvasmányok (ponyva, naptárak stb.) voltak a falu népe között a múltban elterjedve, s milyen írásbeli megnyilatkozásai találhatók a népi alkotókévdnek („katonakönyv”, nótáskönyv, vőfélykönyv, gazdasági- és történeti feljegyzések)? Igyekezzünk megállapítani hogy milyen egyházi eredetű elemek találhatók a néphit és a népszokások állományában, s milyen népi (esetleg babonás színezetű) formái vannak a vallásos életnek. (Ezekre vonatkozóan a presbiteri jegyzőkönyvek egyházfegyelmi ügyeket megőrkítő feljegyzéseiben is találhatunk adatokat.)

Vizsgáljuk meg azt is, hogy milyen szerepe van magának a népnek az iskoláz-tás múltjában (pl. írni-olvasni tanítás az iskola nélküli tanyavilágban, a parasztok által fogadott írástudó mesterember stb. által), s milyen magatartást tanúsított az iskola iránt (pl. iskolaépítés, ellentét a tanszemélyzettel). Gyűjtjük össze az iskolai élettel kapcsolatos hagyományokat (pl. Gergely- és Balázs-járás, ajándékvitel a tanító számára, osztahordás stb.). Állapítsuk meg, hogy milyen hatása volt egy-egy kiváló tanítónak a falura. IKk végeztek magasabb iskolát a falu népe köréből, és mi lett a sorsuk?

Ivzsgáljuk meg, hogy a szellemi és a gazdasági művelődés fejlesztését milyen intézmények szolgálták a nép körében (egyesületek, körök, dalárdák, szövetkezetek; iskolán kívüli népművelés.). Járjunk utána, hogy a helyi értelmiség, a falusi iparosok, a munkára, katonáskodásra idegenbe került, fogságot járt falusiak (esetleg a faluba került idegenek) mit honosítottak meg a faluban. A falu művelődés- és gazdaságtörténetének megrajzolásánál figyeljünk a kiváló népi egyéniségek ezzel kapcsolatos szerepére.

3

A fentiekben vázolt feladatra vállalkozóknak a szükséges korszerű történet szemlélet elsajátítása, s a néphagyományoknak a hiteles történeti tényekhez való viszonya megítélése érdekében kívánatos a témakör szakirodalmában is tájékozódni. Az alábbiakban ezért — a teljesség igénye nélkül — felhívjuk a figyelmet néhány fontosabb munkára.

A köztörténet eseményeiben, s azok helyes szemléletében eligazítást nyújt: *Ránki György—Hajdú Tibor—Tilkovszky Lőránd* (szerk.): Magyarország története VIII./1—2. Bp. 1978.

A helyismereti bibliográfiák közül a következőkből érdemes kiindulni: *Bodor Antal*: Magyarország helyismereti könyvészete. Bp. 1944. (E gazdag anyagú munka adatait a megyék és helységek betűrendjében közli), valamint *Csomor Tibor*: Magyarország. Honismereti bibliográfia. Bp. 1972. A szűkebb területre (megyékre, városokra, tájakra stb.) vonatkozó helytörténeti, illetőleg speciális bibliográfiákat itt nincs helyünk felsorolni. A megyei és városi könyvtárak helyismereti gyűjteményeiben ezek általában megvannak. Sok jó adalék található témánk szempontjából a Honismeret 1977-ben megindult Honismereti Bibliográfia c. mellékletben is.

A nagyobb könyvtárakban megtalálható *Borovszky Antal* szerkesztette, első világháború előtti, sokkötetes köteteiben — amely a helységek történetével is megtehető részletességgel foglalkozik — sok hasznos, a helyi források kiaknázását és értelmezését is megkönnyítő adalékot lehet találni.

Az újabb helyismereti kiadványsorozatok (Megyei Műemlékek, Helytörténeti Lexikon, Régészeti Topográfia, Magyar Néprajz stb. s nem utolsó sorban a történelmi olvasókönyvek) megyei, táji köteteiben is hasonlóan sok fontos adalék és általában gazdag szakirodalomjegyzék található. (Így pl. a Gondolat Kiadó Magyar Néprajz sorozata újabb köteteiben: *Tálas István*: Kiskunság, Bp. 1977.; *Bellon Tibor*: Nagykunság, Bp. 1979.)

Némely megyetörténeti munkák más földrajzi területen is jól felhasználható módszertani útmutatással is szolgálnak. Így pl. *Keleti Ferenc—Lakatos Ernő—Makkai László* (szerk.): Pest megye múltjából — Tanulmányok. Bp. 1965. Benne *Lakatos E.*: Pest megye történelmének forrásai (útmutató a helytörténeti kutatók számára) 429—447. old.; továbbá *Soós Imre*: Heves megye községei 1867-ig. Eger, 1975. Heves megyei Levéltár. (Ism. Honismeret, 1978. 3. sz.).

Újabb számos korszerű községmonográfia jelent meg, amelyek tanulmányozása sok tekintetben tanulságos lehet. Ezek közül csak néhányat említnék meg: *Nagy Gyula*: Orosháza története és néprajza I—II. Orosháza, 1960. — *Juhász Antal* (szerk.): Tápé története és néprajza (1971.) *Szabó Ferenc* (szerk.): Gyomai tanulmányok, 1977.

A helyi levéltári források értékesítésére jó példa *Györfly István* sajátos műfajú, immár klasszikusnak számító könyve, a Nagykunsági Krónika (Bp. 1934.) A szájhagyomány és a helyi írott források felhasználásával készültek az alábbi tanulmányok is: *Kovács Károly*: A poroszlói határ birtokbavétele az 1848-as jobbágyfelszabadítás után. Népünk hagyományairól 1956. (Szerk. *Igaz M.* — *Morvay P.* — *Simon J.*) Bp. 1956. 9—20. oldal. — *Péterdi Ottó*: A féltelkes jobbágy életrajzvonala Bakonypéterden. Ethnographia LXXVI. (1965) 341—358. — *Bellon Tibor*: Határhasználat Nyíradonyban a jobbágyfelszabadítás után. U. o. 435—455. old. — *Horváth Barna*: Adalékok Igrici község önkormányzatának és művelődéstörténetének kezdeteihez. Mezőcsáti Helytörténeti Füzetek 5. Mezőcsát, 1973. (Ism. Honism. 1975. 5—6. sz.)

A helyi egyházi források feltárásához, alapvető eligazítást adnak: *Újszászi Kálman*: A falu (Útmutatás a Magyar falu tanulmányozásához.) Sárospatak, 1936. — *Ványó Tihamér*: A plébánia-történetírás módszertanához. Pannonhalma, 1941. — *Csalog Zsolt*: Útmutató és kérdőív a falutörténet helyben található forrásainak áttekintő feldolgozásához. Palóc Kutatás. Módszertani Közlemények VI. Eger, Dobó I. Vármúzeum, 1970. (A rövid vezérfonal részletesebben csak az anyakönyvekkel foglalkozik.) — *Varga Imre*: A canonica visitatio értelmező szótára. I—II. Vigilia 1978. 3—4. sz.

Speciális kutatási feladatokra figyelmeztet: *Morvay Péter*: A nemzeti emlékek jelentősége a honismereti mozgalomban és a szocialista hazafias nevelésben. Honismeret—Helytörténet.

Morvay Péter

Útmutató a paraszti élet ünnepeinek és szokásainak változásvizsgálatához

(*Önálló feldolgozás keretében kell bemutatni, hogy a termelősövetkezetek megalakulása és egyes családtagoknak az ipari termelésben való részvétele hogyan alakította át a hagyományos paraszti élet ünnepeit és szokásait.*)

A változások vizsgálatához az alábbiakban felsoroljuk a paraszti élet valamennyi szokását, hogy ennek segítségével megkönnyítsük saját faluja szokásainak rendszerezését és áttekintését. Javasoljuk, hogy e felsorolás alapján válasszon ki egy-egy ünnepkört, melynek bemutatását szívesen vállalja és amelynek részletes és alapos feldolgozását el tudja készíteni.

A feldolgozásban hangsúlyozottan az egykor még teljesebb szokást próbálják az emléktanyag segítségével minél részletesebben feltárni és leírni. A szokások mai változatának leírásánál a különbségeket próbálják megragadni. Így pl. a májusfaállítás szokásánál térjenek ki arra, hogy a tanácselnök vagy más személyek, esetleg különféle szervezetek kapnak-e, vagy pedig ma már egyszerű cserepes virág pótolja. Ugyancsak leírást érdemel a május 1-i felvonulás helyi lebonyolítása, minden szokássá vált mozzanata. A magánéletben a keresztelőt is sokhelyt felváltotta a közösen rendezett hivatalosan is támogatott ún. névadó ünnep. Egyszerűsödött ugyan, de fontosabb elemeit megőrizte az esküvő és a lakodalom, ugyanakkor új mozzanatokat fogadott be. Egyszerűsödött a húsvéti locsolkodás, gazdagodott viszont a szilveszter stb.

Az ünnepek bemutatása előtt kívánatos megállapítani, hogy a falu ünnepeiből és szokásaiból melyek azok, amelyeket

- ma már nem tartanak,
- megtartják átalakult formában,
- ugyanúgy tartják, mint a II. világháború előtt.

Ezt a dolgot bevezetőjében tanácsos felvázolni, az ünnepek megadott felsorolása segítségével. (A szokások régi változatainál az 1945 előtti időszakot, a mai változatoknál az elmúlt 10—15 év gyakorlatát vegyük figyelembe!)

A HAGYOMÁNYOS PARASZTI ÉLET ÜNNEPEI ÉS SZOKÁSAI

I. Az emberi élet ünnepei a bölcsőtől a koporsóig

1. Születés és gyermekkor

a) a terhesség és az ezzel kapcsolatos jóslások, hiedelmek és elhárító szokások; a házasságon kívül született gyermek várása és a hozzá kapcsolódó szokások

b) a szüléssel és születéssel kapcsolatos rend; hiedelmek és óvintézkedések az anya és a gyermek védelmében; a *bába* és más segítő személyek teendői és fizetése, a háznál szülés megszűnésének ideje

c) a gyermek keresztelese és az ezzel kapcsolatos ünnepi szokások.

2. Az átmenet ritusai

a) bérnálás vagy konfirmálás szokásai

b) a legény- vagy leányavatás emlékei

3) A párválasztás, házasság és gyermeknevelés

a) a társasélet alkalmi és ezek leírása, a párválasztás rendje és szabályai egykor és ma, szeretőtartás

b) házasság; kommandálás és megegyezés, az eljegyzéssel kapcsolatos szokások és hiedelmek, jósló eljárások és jegyajándék készítése, átadása, legény és leánybúcsú, a kihirdetés szokása

c) esküvő és lakodalom a leírás rendje: a lakodalom helyei — a lakodalom választott időpontja és időtartama — a lakodalmi tisztségviselők funkciói — lakodalmi kellékek és díszek — a lakodalom eseményei történés szerinti sorrendben (hozományvitel, lakomák, kontyolás, menyasszonytánc) — a versek és énekek fonetikus, dallammal történő lejegyzése.

d) csecsemőgondozás és gyermeknevelés; pólyálás és öltöztetés, tisztántartás, szoptatás és etetés, gyermekételek, gyermekjátékok, mondókák, tanulás és tanítás, gyermeki munkák.

4. Öregkor, halál, temetés

a) az öregek helye a családi munkamegosztásban, táplálkozásuk, viseletük, szerepük és megkülönböztetett helyzetük a családban b) az öregkori betegségek és azok elhárítása, házi gyógyítás, javasasszonyok és füvesemberek szerepe — c) az öregkori vallásosság megnyilvánulásai — d) az idős betegek gondozása — e) haláljelek, a halál beálltának megállapítása — f) siratás — i) halotti tor (asztal terítés, toros ételek, óvintézkedések a halott lelkének visszajárása ellen) — j) temető, fejfaformák és feliratok.

II. Az év ünnepei

1. Jelesnapi szokások és hiedelmek

Milyen eljárások, hiedelmek és szokások fűződnek az alábbi jelesnapokhoz? — Bálint nap, Szt. György nap, Szt. István nap, Péter—Pál napja, Szt. Mihály napja, Mindenszentek napja, Luca napja, István nap.

2. Színjátékszerű szokások

a) farsangi szokások; felvonulás és álarcos alakoskodás, (rönkhúzás, farsangi bál, stb.) a farsangi szokások kellékeinek, a rigmusoknak és énekeknek pontos és hiteles lejegyzése)

b) a Balázs-járás és Gergely-járás emlékei

c) Tavasz-i ünnepkör

nagyheti ünnepek részletes leírása (kiszehajtás, öntözés, tojásfestés stb.)

pünkösdi ünnepkör részletes leírása (komatálküldés, májusfaállítás, pünkösdi királyné választás stb.)

d) karácsonyi ünnepkör

karácsonyi betlehemezés,

karácsonyi kántálás és köszöntés, a karácsonyi asztal és étkezés; regölés

e) újévi, vízkereszt-i szokások (köszöntés, háromkirályok, csillaghordás stb.)

3. A gazdasági élet ünnepei

a) aratóünnep egykor és ma — b) szüreti mulatság és felvonulás, a szüret leírása — d) disznótör

A KIVÁLASZTOTT TÉMAKÖR FELDOLGOZÁSÁNAK ALAPVETŐ KIVÁNALMAI

1. Egy szokás bemutatásának módja: helyszín — szervezés, betanulás — résztvevők kiválasztása, társadalmi viszonyok — szöveg, dallam, cselekmény (fonetikus lejegyzés, kotta, hangszalag, ábra, fénykép, film) — viselet v. öltözék, kellékek (alapanyag, technika, méretek a szokásban való megjelenés, ábra, fénykép) — a szokás megrendezésének célja (pl. bajelhárítás, adománygyűjtés stb.)

2. Hogy az elmúlt harminc évben történt változások megragadhatók legyenek, az adatközlőket úgy kell megválasztani, hogy az 1945 előtti időszak és az elmúlt 15—20 évre vonatkozó feldolgozásra kerülő szokáskör *aktív résztvevője* vagy *szervezője* szolgáltassa az adatokat.

3. Az adatokat a közlők személyi adatainak pontos feltüntetésével kell hitelesíteni (név, leánykori név, születés ideje és helye, foglalkozás, felekezeti hovatartozás, gyűjtés ideje és helye, gyűjtő pontos személyi adatai).

AJÁNLOTT BIBLIOGRÁFIA

- Bálint Sándor: Népünk ünnepei, az egyházi év néprajza, Bp. 1938.
Bálint Sándor: Karácsony, húsvét, pünkösd, Bp. 1976.
Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium I—II. Bp. 1977.
Benedek András — Vargyas Lajos: Az istenesi székelyek betlehemes játéka, Erdélyi néprajzi Tan. Kolozsvár, 1943.
Dégh Lúda: A magyar népi színháték kutatása, Bp. 1947.
Dömötör Tekla: Naptári ünnepek, népi színhátás, Bp. 1964.
Dömötör Tekla: Magyar népszokások, Corvina, Bp. 1972.
Dömötör Tekla: A népszokások költészete, Bp. 1974.
Dömötör T. — Katona L. — Ortutay Gy. Voigt V.: A magyar népköltészet, Tankönyvkiadó, egyetemi jegyzet, 1966.
Faragó József: Betlehemezők és kántálók Pusztakamaráson, Kolozsvár, 1947.
Gunda Béla: Néprajzi gyűjtőúton, 1956.
Györgyi Erzsébet: A bukovinai székelyek lakodalmi szokása, Néprajzi Értesítő, 1962.
Jung Károly: Az emberélet fordulói, Gombosi népszokások, Szabadka, 1978.
Kis magyar néprajz a Rádióban (Szerk. Jávora Kata — Küllös Imola — Tábori Zsuzsanna Bp. 1973.
Kósa László — Szemerényi Ágnes: Apáról fiúra (néprajzi kalauz) 1975.
Magyar Népzene Tára, I—V. Szerk.: Bartók Béla és Kodály Zoltán
Magyarság Néprajza, III—IV. kötet, Bp. én.
Manga János: Ünnepek, szokások az Ipoly mentén, Bp. 1968.
Ortutay Gyula: Kis magyar néprajz, 1940.
Ortutay Gyula: Kérdőív betlehemes játékok gyűjtéséhez, Ethn. 1956.
Régi Magyar Drámai Emlékek, I—II. Szerk.: Kardos Tibor és Dömötör Tekla. Bp. 1960.
Részó Ensel Sándor: Magyarországi népszokások, Pest, 1868.
Róheim Géza: Magyar néphit és népszokások, Bp. 1925.
Sebestyén Gyula: Regös-énekek, Bp. MNGY. IV. 1902.
Sebestyén Gyula: A regösök, Bp. MNGY. V. á. 1902.
Szendrey Zsigmond: A magyar népszokások osztályozása, Ethn. 1933.
Szendrey Ákos: Lakodalmi szokások gyűjtése, Bp. Utmutató Füzetek, II. 1956.
Ujváry Zoltán: A népi színhátékok bekérető—beköszöntő formuláiról. 1971.
Vargyas Lajos: Mimosz elemek a magyar betlehemes játékokban, Antiquitas Hungarica, Bp. 1948.

Összeállította: Szacsvey Éva

COLONEL COMMANDANT MICHAEL DE KOVÁTS
DRILLMASTER OF WASHINGTON'S CAVALRY
BORN IN HUNGARY JUNE 12-TH 1724
DIED AT CHARLESTON S.C. USA MAY 11TH 1779
DULCE ET DECORUM EST PRO LIBERTATE MORI